

ЗАПОБІГАННЯ ЛАТЕНТНІЙ ЗЛОЧИННОСТІ НЕПОВНОЛІТНІХ ТА МОЛОДІ: ПРОБЛЕМИ ТА ШЛЯХИ ЇХ ПОДОЛАННЯ

Гончарова М. А., Кулик Л. М.

Статтю присвячено проблемі запобігання латентній злочинності неповнолітніх та молоді. Розкриваючи кримінологічне поняття латентної злочинності, автори підкреслюють, що криміналістичний і процесуальний аспекти не відображають у повному обсязі природу такої злочинності. Перший із них треба розглядати лише як передумову латентності (невиявлене, нерозкрите кримінальне правопорушення), другий - як її формальний результат (вчинене не спричинило юридичних наслідків).

Автори зауважили, що поняття «латентна злочинність», «латентизація» і «латентність» взаємопов'язані. «Латентизація», як видається, позначає процес дії різних криміногенних чинників, що перешкоджають правоохоронцям своєчасно отримати інформацію про вчинені кримінально протиправні посягання, зумовлюючи існування в суспільстві латентної злочинності. Водночас автори не погоджуються з науковцями, які вважають найбільш суттєвою ознакою явища латентної злочинності «невідомість» про вчинені кримінальні правопорушення та пропонують розуміти його як сукупність кримінально протиправних діянь, що залишилися невідомими правоохоронним органам. Їхня позиція аргументується тим, що штучна латентність створюється саме з тих правопорушень, які повідомлені правоохоронним органам. Окрім цього, назване тлумачення фактично не охоплює кримінальні правопорушення, які вчинені окремими правоохоронцями і відомі тільки їм. Такі факти, безумовно, є неприпустимими, тому заходи щодо них теж повинні розроблятися в межах інституту латентності.

У статті визначено проблему латентності злочинності неповнолітніх та молоді, яка знаходиться на досить високому рівні через вікові проблеми, стихійність і несистематичний характер діяльності й інші аспекти, які пов'язані з особливістю суб'єктів. Тому запобігання латентній злочинності неповнолітніх і молоді має бути пріоритетним напрямом кримінально-правової політики держави. Автори вважають, що під час аналізу середовища неповнолітніх та молоді слід зосереджуватися на проявах бродяжництва, вживання алкоголю, наркотичних засобів, психотропних речовин, лікарських засобів спеціального призначення, аналогів, які викликають стан одурманення, проституції, соціальної незайнятості,

захоплення нетрадиційними релігійними спільнотами тощо.

Ключові слова: запобігання злочинності, латентна злочинність, рівні латентності, злочинність неповнолітніх, злочинність молоді.

Honcharova M. A., Kulik L. M. Preventing latent crime of minors and youth: problems and ways to overcome them

The article is devoted to the problem of preventing latent juvenile delinquency. Revealing the criminological concept of latent crime, the authors emphasize that forensic and procedural aspects do not fully reflect the origin of such crime. The first of them should be considered only as a prerequisite for latency (undetected, unsolved criminal offense), the second - as its formal result (the offense did not cause legal consequences).

The authors note that the concepts of "latent crime", "latentization" and "latency" are interrelated. "Latentization" means the process of various criminogenic factors that prevent law enforcement officers from obtaining timely information about committing criminal offenses, leading to the existence of latent crime in society. At the same time, the authors disagree with scholars who consider "uncertainty" about criminal offenses as the most significant feature of the phenomenon of latent crime and suggest understanding it as a set of criminally illegal acts that remain unknown to law enforcement agencies. Their position is argued by the fact that artificial latency is created precisely from the offenses that are reported to law enforcement agencies. In addition, the interpretation does not actually cover criminal offenses which are committed by individual law enforcement officers and known only to them. Such facts are certainly inadmissible, and therefore measures concerning them should also be developed within the framework of the institute of latency.

The article defines the problem of juvenile delinquency, which is at a rather high level due to age problems, spontaneity and non-systematic nature of the activity and other aspects that are related to the peculiarities of the subjects. Therefore, prevention of latent crime of minors and young people should be

Протидія злочинності: проблеми практики та науково-методичне забезпечення

a priority direction of the criminal and legal policy of the state. Authors believe that when analyzing the environment of minors and young people, should focus on vagrancy, alcohol consumption, drugs, psychotropic substances, medical drugs of special purpose or their analogues, which cause intoxication, prostitution, social non-employment, the involvement of non-traditional religious communities, etc.

Key words: *crime prevention, latent crime, levels of latent crime, juvenile delinquency, youth crime.*

Постановка проблеми та її актуальність. Розглядаючи злочинність як соціальне явище й оперуючи її кількісними та якісними характеристиками, треба зазначити, що для отримання точних відомостей потрібно звертатися до статистичної звітності правоохоронних органів. Проте кримінальна статистика не відображає повністю справжній стан злочинності, оскільки не всі кримінальні правопорушення, які були реально вчинені, а також особи, які їх учинили, реєструються відповідними державними органами, утворюючи латентну злочинність. Незареєстрована частина злочинності створює так звану «темну цифру» злочинності. Латентна злочинність, її розміри зумовлюють викривлене, неповне уявлення про злочинність у цілому і тому має досліджуватися, вивчатися, визначатися для отримання більш адекватного уявлення про фактично вчинену кількість кримінальних правопорушень.

Особливе занепокоєння викликає сучасна латентність злочинності неповнолітніх та молоді, які є найбільш незахищеними від соціальних потрясінь і сприятливими до впливу антисоціальних чинників. Неповнолітнім та молоді притаманні максималізм, висока динаміка, схильність до суттєвих змін у способі життя, тому кримінальні правопорушення, що вчиняються неповнолітніми та молоддю, особливо коли йдеться про організовані форми кримінально протиправної діяльності, є не лише своєрідним віддзеркаленням соціальних проблем, а й формує значну соціальну проблему в перспективі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання латентної злочинності є предметом наукових досліджень таких науковців, як В.В. Василевич, В.В. Голіна, І.М. Даньшин, О.М. Джу́жа, В.М. Дрьомін, А.П. Закалюк, В.Г. Лихолоб, В.І. Поклад, В.М. Попович, В.Ф. Оболенцев, С.М. Храмов та багатьох інших. Проблеми злочинності неповнолітніх та молоді досліджувалися В.С. Батиргарєєвою, Б.М. Головкіним, В.В. Голіною, Є.О. Гладковою, С.Ф. Денисовим, О.П. Кли-

менком, С.М. Корецьким, Н.С. Юзіковою та іншими вченими.

Метою статті є окреслення проблем запобігання латентній злочинності неповнолітніх та молоді, визначення основних шляхів їх подолання.

Виклад основного матеріалу. Термін «латентний» походить від латинського *latens* (*latentis*) і визначається як «прихований», «невидимий». Слово «прихований» означає «таємний», який не виявляється явно, тобто протилежний явному, загальновідомому; «невидимий» означає незримий, недоступний зору, непомітний [1, с. 212]. Такі ознаки у цілому характеризують сутність латентної злочинності, але сучасні наукові дослідження не мають усталеного визначення поняття «латентна злочинність».

А.П. Закалюк окреслив латентну злочинність як частку злочинності, що становить сукупність злочинів різних видів, які вчинені, але з різних причин не стали предметом передбаченого законом реагування у вигляді порушення кримінально-процесуального провадження та притягнення винних у їх учиненні до відповідальності [2, с. 177]. Визначають латентну злочинність як злочинність, що не знайшла відображення в офіційних статистичних звітах [3, с. 27], як частину злочинності, яка залишається не зареєстрованою правоохоронними органами та з різних причин не знаходить свого відображення у статистиці скоєних кримінальних правопорушень [4, с. 41], тощо.

Складно дати однозначне визначення поняття «латентна злочинність», але з аналізу думок можна побачити спільну ознаку цих визначень – те, що такі кримінальні правопорушення не вносяться в офіційну статистику.

У більшості наукових джерел латентну злочинність поділяють на природну, штучну та пограничну (або пограничні ситуації) [5, с. 87-88]. Причому немає чітких критеріїв такого поділу. Визначається таке розмежування видів: за механізмом реєстрації, суб'єктивним відношенням, фаховим підходом, дисциплінарними порушеннями.

Найбільш детальну класифікацію видів, а нам видається, випадків криміногенної латентності, надано А.П. Закалюком [2, с. 179-180].

Беручи до уваги викладене та враховуючи її видовий поділ, латентну злочинність визначаємо як частину всієї злочинності, інформація про яку або не надійшла до органів, що реєструють кримінальні правопорушення, або в силу тих чи інших причин інформація, яка надійшла, не була відпо-

відним чином відпрацьована й не знайшла свого відображення в офіційній кримінально-правовій статистиці.

Можна зробити висновок, що латентна злочинність складається з кримінальних правопорушень, які:

- фактично були вчинені, але щодо них не надходили повідомлення ні від потерпілих, ні від свідків або окремих громадян;

- були заявлені, зареєстровані, розслідувані, але в силу недбалості оперативного та слідчого складу, їх недостатньої фахової підготовки, помилкової кримінально-правової кваліфікації або з інших причин у фактично вчиненому не було встановлено події або складу кримінального правопорушення;

- були заявлені, мали підстави для реєстрації кримінального правопорушення і кримінального провадження, але вони не були зареєстровані і не розслідувалися.

Уважається, що латентну злочинність можна ще поділяти за рівнем латентності у відношенні до офіційної злочинності. Наприклад, В.І. Поклад зазначає, що рівень латентності буває високий (понад 65%), середній (30-60%) і низький (менше 30%) [6, с. 12].

Є.О. Гіда та Ю.В. Нікітін, проаналізувавши латентність різних видів кримінальних правопорушень, пропонують виокремлювати три рівні латентності злочинів: низький, середній та високий. На їхню думку, низький рівень латентності характерний для кримінальних правопорушень, які здійснені очевидно, унаслідок чого інформація про них швидко надходить до відповідних органів (наприклад, убивства, розбої, крадіжки).

Практика діяльності правоохоронних органів дає підстави виокремити три рівня латентності з такими ознаками:

- 1) низький - очевидні резонансні кримінальні правопорушення, інформація про які швидко поширюється (убивства, розбійні напади, кваліфіковані види хуліганства, вандалізм тощо);

- 2) середній - кримінальні правопорушення, учинення яких не є таким очевидним, як за низького рівня латентності. Потерпілі з різних причин не звертаються за захистом до правоохоронних органів, хоча й не приховують факту вчиненого (незначна шкода, відсутність віри в можливість розкриття та виявлення злочинця правоохоронними органами тощо);

- 3) високий - кримінальні правопорушення, про вчинення яких здебільшого відомо лише злочинцю й потерпілому, крім того, останній зацікав-

лений у приховуванні факту кримінального правопорушення з різних мотивів (сором'язливість, наявність хвороби, корисливі мотиви, шахрайство, хабарництво, статеві кримінальні правопорушення тощо). Ця категорія кримінальних правопорушень через їх неочевидність та практично «нульову» активність із боку потерпілого має найменшу інформативність і найвищу латентність. В Україні високу латентність мають економічні, корупційні злочини, домашнє та побутове насильство. Статистичні дані про кількість виявлених кримінальних правопорушень цих видів не відтворюють реальну ситуацію у суспільстві [7, с. 56].

На межі середнього та високого рівнів латентності знаходиться злочинність неповнолітніх та молоді, причому це стосується й організованих кримінально протиправних її форм. Ситуація пояснюється різними причинами. Це і вікові проблеми, коли йдеться про недосягнення віку, з якого настає кримінальна відповідальність, і часто стихійність та несистематичний характер діяльності й інші аспекти, які пов'язані з особливістю суб'єктів. Тому запобігання латентній злочинності неповнолітніх і молоді має бути пріоритетним напрямом кримінально-правової політики держави.

Під час аналізу молодіжного середовища як окремої соціальної спільноти слід (за дуже поодинокими винятками) зосереджуватися на проявах бродяжництва, вживанні алкоголю, наркотичних засобів, психотропних речовин, лікарських засобів спеціального призначення, аналогів, які викликають стан одурманення, проституції, соціальної незайнятості, захоплення нетрадиційними релігійними спільнотами на кшталт «сатаністів», «емо» тощо.

Серед осіб, які постановлені на облік за вживання наркотиків, переважна більшість (70%) - люди віком до 30 років, 60% із них залучилися до наркотиків, не досягнувши віку повноліття. Ураховуючи високу латентність явища, не можна стверджувати, що це абсолютний показник.

Неповнолітні та молодь, що вживають наркотики, не лише шкодять своєму здоров'ю, а й можуть бути втягнутими у кримінально протиправну діяльність як виконавці чужої волі.

На особливу небезпеку наражаються неповнолітні та молоді люди з матеріально забезпечених сімей. Їх активно залучають у наркотизацію, безкоштовно «пригощають», яскраво описують задоволення від уживання, поступово перетворюючи на джерело прибутку. Розповсюдження наркотичних речовин, психотропних засобів та їх аналогів

Протидія злочинності: проблеми практики та науково-методичне забезпечення

відбувається не лише у нічних клубах та на дискотеках, а й, на жаль, у навчальних закладах, про що свідчить практика.

Велике соціально формуюче значення для запобігання молодіжній злочинності має найближче оточення - сім'я [8, с. 50]. Правильне сімейне виховання дає максимально позитивний психокоригуючий результат. Психофізіологічні та соціально-психологічні особливості неповнолітніх та молоді накладають свій відбиток й на їх делінквентну поведінку, надаючи їй ознак агресії. Агресивна поведінка таких осіб постає як засіб задоволення потреби у спілкуванні, самовираження та самоствердження, досягнення значущої мети або як реакція на неблагополучну обстановку в сім'ї і жорстоке ставлення з боку батьків. Агресивна поведінка, якщо її не координувати ззовні, може перерости у кримінально протиправну і тоді йтиметься про агресивну або насильницьку злочинність.

Неповнолітні, поведінка яких вирізняється зухвалістю, цинізмом, агресивністю, вчиняють хуліганські дії, корисливо-насильницькі кримінальні правопорушення, часто у групі, хизуючись один перед одним та демонструючи свою силу.

Соціальна нерівність, малозабезпеченість родини, зваба оточуючою на вулицях, у магазинах, навчальному закладі розкішшю, брак морально-духовних засад призводять того, що задоволення матеріальних потреб стає чи не єдиною метою. Як результат, 70% кримінальних правопорушень, учинених неповнолітніми, пов'язані з посяганням на чуже майно.

Досить новим негативним явищем для суспільства є кіберзлочинність. Проте за декілька років цей новий вид злочинності набув таких стрімких темпів розвитку, що аналітики говорять про нову, не лише вітчизняну, а й світову загрозу. Серед таких злочинів найбільшу питому вагу мають злочини у сфері комп'ютерних та Інтернет-технологій (29%), у сфері телекомунікацій (24%), у сфері функціонування електронних платежів та платіжних карток (15%).

Незважаючи на високу латентність, яка викликана, крім загальновідомих причин, ще й обмеженнями технічного характеру, за даними МВС України, 10% серед викритих злочинів було вчинено особами 16-17 років.

Сьогоднішнім викликом є так звані, кримінальні молодіжні угруповання [9, с. 99], діяльність яких спрямована на протиправні дії, які з часом виявляються у насильницьких агресивних протиправних діях, у тому числі шляхом застосування зброї

та вибухових речовин, залучення до вчинення порушень громадського порядку, та організована молодіжна злочинність [10, с. 200].

Велике занепокоєння викликають вікові ознаки членів таких угруповань, питання їх виховання, соціалізації, психофізичного розвитку, адже йдеться про осіб 14-35 або 16-35 років, які при цьому мають різний рівень групової криміногенності, об'єднуючись за відношенням до соціальних інституцій, субкультурою, інтересами та цінностями.

Проблема соціально неприйнятної поведінки лежить у площині цілої низки нормативних актів, що визначають умови та механізм формування соціальних орієнтацій у неповнолітніх та молоді, соціально прийнятної поведінки та шляхи запобігання суспільно небезпечній активності. Підвищення ефективності профілактичної діяльності й удосконалення її правового регулювання - взаємопов'язані процеси, тому поліпшення нормативної бази профілактики правопорушень серед неповнолітніх та молоді, приведення її у відповідність до сучасних реалій позитивно вплинуть на якість усієї профілактичної діяльності, адже чинна нормативно-правова база не забезпечує сучасні потреби практики.

Процес входження молодого людини в суспільство, включення її в соціально-правові зв'язки та інтеграції, у різні типи формальних соціальних спільнот відображає становлення соціальності людини, тобто її соціалізацію, у процесі якої формуються соціальні якості, властивості, знання, вміння та культура.

Для забезпечення потреб суспільства необхідне дотримання певних притаманних такому суспільству правил, дотримання яких контролюється спеціальними формами соціального контролю. Прийнятність і досконалість поведінкових проявів визначають шляхом зіставлення їх зі стандартами, еталонами, зразками поведінки, правилами, що панують у соціальній спільноті. Більшість соціальних правил знайшла своє вираження у правових нормах.

На формування ціннісних правових настанов і правову поведінку неповнолітніх та молоді в суспільстві чинять значний вплив соціальні явища та соціальне середовище. Правове й культурне середовище, впливаючи (зокрема, через систему правового виховання) на особистість, виробляє відповідні особистісно-характерологічні стереотипи поведінки.

Правове виховання неповнолітніх та молоді є пріоритетним напрямом не лише діяльності пра-

воохоронних органів у сфері профілактики правопорушень, а й інших об'єднань: правозахисних органів, органів державного управління, громадських організацій та навчальних закладів.

Правове виховання повинно бути зорієнтоване на знання і розуміння права у цілому та окремих правових норм й інститутів, на формування юридичних навичок, на закріплення позитивного сприйняття права, на виховання почуття справедливості, відповідальності та законності, на підвищення соціально-правової активності неповнолітніх та студентської молоді.

В основі правового виховання мають бути закладені також моральні основи особистості, показниками якої є духовність, чуйність, людяність, справедливість, дисциплінованість та відповідальність.

У правовому вихованні мають використовуватися такі організаційні форми, як пропаганда, агітація, навчання і просвітництво, залучення до практичної діяльності.

Моральне формування молоді особистості нерозривно пов'язане із включенням її до нормативної системи цінностей, що охороняються правом, оволодінням нею правомірними формами поведінки.

Висновки. Правопорушення неповнолітніх та молоді є одним із найнебезпечніших соціальних явищ, яке має як тактичне, так і стратегічне значення, адже через такі правопорушення не відбувається суспільно-корисне або хоча б соціально-прийнятне формування особистості людини, унаслідок чого суспільство зазнає значних утрат матеріальних та трудових ресурсів.

Література

1. Словник української мови : в 11 т. / за ред. І.К. Білодіда. Київ : Наукова думка, 1970-1980. Т. 4. 453 с.
2. Закалюк А. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика : у 3-х кн. Київ : Ін Юре, 2007. Кн. 1. 424 с.
3. Кримінологія : навчальний посібник / О.М. Джужа, В.В. Василевич, О.Г. Колб та ін. ; за

заг. ред. докт. юрид. наук, проф. О.М. Джужа. Київ : Атіка, 2010. 312 с.

4. Асеев Р. Проблемы выявления латентного взятничества. *Закон и жизнь*. 2007. № 6. С. 41-44.

5. Кримінологія : підручник / А.М. Бабенко, О.Ю. Бусол, О.М. Костенко та ін. ; за заг. ред. Ю.В. Нікітіна, С.Ф. Денисова, Є.Л. Стрельцова ; 2-е вид., перероб. та доп. Харків : Право, 2018. 416 с.

6. Поклад В.І. Методологія та методика вивчення латентної злочинності : навчальний посібник. Луганськ : РВВ ЛДУВС, 2007. 48 с.

7. Кримінологія : підручник / за заг. ред. Л.С. Сміяна, Ю.В. Нікітіна. Київ : Національна академія управління, 2010. 496 с.

8. Денисов С. Запобігання молодіжній злочинності в Україні. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*. 2014. № 4. С. 49-57. URL: <http://www.chasopysnapu.gov.gov.ua/chasopys/ua/pdf/4-2015/denisov.Pdf>.

9. Агапова К.В., Конопельський В.Я. Запобігання організованій корисливо-насильницькій злочинності дітей в Україні. *Кримінально-правові та кримінологічні аспекти протидії злочинності* : матеріали Міжнародної наук.-практ. Інтернет-конф., 27 лист. 2020 р. Одеса : ОДУВС, 2020. С. 99-101.

10. Агапова К.В. Особливості запобігання організованій молодіжній злочинності в умовах реформування правоохоронної системи в Україні. *Роль та місце правоохоронних органів у розбудові демократичної правової держави* : матеріали XIII міжнар. наук.-практ. Інтернет-конф., м. Одеса, 31 березня 2021 р. Одеса : ОДУВС, 2021. С. 200-201.

*Гончарова М. А.,
слухач магістратури 2-го року навчання
Одеського державного університету
внутрішніх справ*

*Кулик Л. М.,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального права
та кримінології
Одеського державного університету
внутрішніх справ*